

Ивана Грубишић

Етнографски институт САНУ, Београд
eisanu@sanu.ac.yu

Етноботаника – нова дисциплина

У овом раду је представљена једна од субдисциплина етнологије и антропологије – етноботаника, као и њен предмет истраживања, методе, примена у друштвеном систему и универзитетска настава. Циљ овога рада је да се упознамо са новом научном дисциплином и створимо могућност за интердисциплинарна истраживања.

Кључне речи: етноекологија, антропологија, традиционално ботаничко знање, етноботаника, примењена етноботаника

Етноекологија/етноботаника једна је од многих субдисциплина етнологије и антропологије, наука која је, захваљујући својој интердисциплинарној бази, последњих деценија успела да се уздигне у сам врх академских дисциплина.

Почетком деведесетих година XX века, тачније од 1990. до 1994. године, научне публикације из етноботанике удвостручиле су се у односу на претходних пет година. Истраживачки радови се нису штампали само у стручним публикацијама, као што су *Journal of Ethnobiology*, *Journal of Ethnobotany*, *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, *Ethnobotany Research and Applications*, већ и у издањима других дисциплина, као што су антропологија, ботаника, археологија, медицина, екологија... Данас, етноботаничка истраживања могу да се публикују у преко осамдесет научних часописа.

У истом периоду успостављена је веома битна веза са *People and Plant*, *WWF International*, *UNESCO*, *the Royal Botanic Gardens, Kew*.¹

---

¹ М. В. Hamilton, *Ex situ conservation of wild plant species: time to reassess the genetic assumptions and implication of seed banks*, *Conservation Biology* 8, 1994, 39-49.

Такође, покренута је фондација *The Oxford-based Foundation for Ethnobiology* и објављен је први CIRAN-ов број – *Indigenous Knowledge and Development Monitor*.

Развој етноботанике, што је и најважније, осећао се и у педагошком раду научника, нарочито у САД, тачније, на Универзитету у Новом Мексику, где су први пут 1978. године уведене постдипломске студије из етноботанике. Данас, основне и постдипломске студије присутне су највише на факултетима у Америци и Великој Британији, али последњих година се академска настава одвија и на другим континентима – у Азији (Кина, Тајланд, Малезија, Индонезија) и Африци (Кенија, Јужноафричка Република).

Број етнонаучних поља, укључујући већ поменуте – етномедицину, етнотаксономију, етноекологију, као и антрополошке и ботаничке студије материјалне културе и економије опстанка, заиста је велики, али најразвијенијих шест грана су следеће: етноекологија, традиционална агрикултура, когнитивна етноботаника, материјална култура, традиционална фитохемија и палеоетноботаника.

О главним подручјима етноботаничких истраживања биће говора на наредним страницама; међутим, оно што је важно нагласти у уводном делу, то је – заправо – разлог због кога је етноботаника у последње време постала тако значајна дисциплина, не само у академским круговима већ и у нашем друштву.

Наиме, на основу претходног излагања може се лако закључити да готово сва етноботаничка истраживања имају своју примену. Интердисциплинарност, односно сарадња многих научних дисциплина, пружа овој науци могућност да примени своје резултате у медицини (примарна здравствена заштита, сарадња западне и традиционалне медицине, исхрана, миграције и здравље, итд.), фармацији (идентификација нових извора сировина, нових дрога, заснованих на традиционалном лековитом биљу, ради добијања нових лекова, козметичких и дијететских производа, итд.), пољопривреди (варијетети гајених биљака, пољопривредни ресурси, одрживи развој), уметности, занатству, туризму (развој алтернативних извора прихода за одрживи развој), школству (преношење традиционалног еколошког знања), праву, политици и екологији (заштита угроженог био и културног диверзитета, биопиратерија, заштита интелектуалног права, заштита традиционалног еколошког знања, трансформација медицинског знања у земљама трећег света).

Дакле, данашња етноботаничка истраживања и њихова примена у традиционалним и модерним друштвима откривају нам, у ствари, истину о стању у друштву и природи која нас окружује. Довољно је само да погледамо који су циљеви етноеколошких пројеката (заштита биокултурног диверзитета, традиционалног знања, здравља; одрживи развој као *алтернативни* извор прихода; сарадња развијених и неразвијених друштава, глобализација, развој и социјална правда), па да закључимо постоји ли могућност да се и у нашем друштву развије ова научна дисциплина.

Дефиниција – етноекологија и/или етноботаника

Први пут је термин етноботаника употребљен далеке 1896. године. Међутим, од самог почетка овај је термин било тешко дефинисати, те проф. Харшбергер једноставно предлаже дефиницију која гласи: „Етноботаника је коришћење биљака код домородачког становништва.“ Током двадесетог века почиње нагло да расте интересовање за етноботанику и научнике, поред коришћења биљака, занима и начин на који их људи запажају и њима управљају, као и међусобни однос људске заједнице и биљака од којих она зависи. Као резултат овог развоја имамо промену дефиниције етноботанике, која се од 1896. године мењала више пута. Наиме, од како је термин настао, истраживања традиционалног ботаничког знања базирала су се углавном на примени и економском потенцијалу биљака код домородачког становништва. Током прве половине двадесетог века постали су веома битни антрополошки и еколошки аспекти, да би почетком осамдесетих све више научних дисциплина почињало да се бави истраживањима на пољу етноботанике.

Ово су само неке од дефиниција које су дали научници:

Етноботаника обухвата све студије које проучавају узајаман однос између биљака и традиционалних друштава.²

Логична дефиниција етноботанике је наука која проучава интеракцију људи и биљака. Неки воле да ограниче научно поље на студије домородачког, пре-индустријског друштва и њихов однос са биљкама, али онда та дефиниција не одговара изучавању комплексног односа између биљака и свих типова модерних друштава. То се односи на студије етноботанике код канадских Кинеза, канадских Украјинаца, Американаца азијског порекла и Афроамериканаца подједнако као и код модерних америчких Индијанаца.³

Године 1994. Форд је у својој књизи – *The Nature and Status of Ethnobotany* помоћу „тропрстеног“ дијаграма покушао да представи дефиницију етноботанике, односно – етноботаничка поља истраживања.

1. КОРИСНЕ БИЉКЕ	Превасходно код примитивних народа, али се истраживања проширују и на западне и не-западне културе
2. КОГНИТИВНА ИСТРАЖИВАЊА	Фолклор, лингвистика, етнологије науке, социјална комуникација: пол, етницитет, класе итд.
3. ЕКОЛОГИЈА	Друштвена интеракција и људско понашање; чување генетског материјала

² С. М. Cotton, *ETHNOBOTANY: Principles and Applications*, Chichester: John Wiley and Sons, 1996,1

³ Nancy J. Turner, *Ethnobotany Today in Northwestern North America*, in Richard Evans Schultes and Siri von Reis eds, *Ethnobotany: Evolution of a Discipline*, Dioscorides Press, San Francisco 1995, 264 – 283.

Интересантно је видети како се фокус етноботаничких истраживања померао са *коришћења* биљака од стране људи до *везе* између људи и биљака, што укључују когнитивна и еколошка истраживања.

Форд сматра да је етноботаника, заправо, скуп научних дисциплина које се баве истраживањима у вези са биљкама у културном и еколошком контексту.

Дефиниције етноботанике које су нам дали Тарнер и Форд једноставно истичу динамику и обострану везу између људи и биљака, и тиме нам указују на будућност етноботаничких истраживања.⁴

Међутим, 1994. године Мартин даје своју дефиницију етноботанике која је и данас прихваћена и важећа: „Сва истраживања у вези са биљкама, која се баве интеракцијом локалног становништва са природним окружењем“.⁵

Дакле, изгледа да ова дефиниција обухвата сва поља истраживања која повезују различите научне дисциплине, или пак различите научне ставове о предмету истраживања ове дисциплине. У овој дефиницији Мартин је измирио биологију односно ботанику, антропологију и, на крају, екологију. Закључак је да научници који се баве етноботаничким студијама, заправо, своја истраживања започињу од испитивања односа између људи и биљака, али се у току истраживачког процеса и из добијених резултата може видети да истраживања припадају дисциплини која се зове *етноекологија*.

Као дисциплина која је интегрисала многа различита академска поља, етноекологија има утицај на начин на који се основна и примењена истраживања изводе. После деценија у којима су природне па чак, можда, и друштвене науке постајале све више редукционистичке, етноекологија даје један холистички поглед на наше знање о окружењу.

Термин етноекологија обухвата све студије које се баве интеракцијом локалног становништва са природним окружењем, укључујући субдисциплине као што су етнобиологија, етноботаника, етноентомологија и етнзоологија.⁶

Етноботанику данас сачињавају различита поља изучавања у оквиру којих се испитују сви аспекти узајамних односа између биљака и *традицијских* народа. Она је, по потреби, мултидисциплинарна у приступу и обухвата широк опсег поља истраживања.

---

⁴ I. Davidson-Hunt, *Ecological Ethnobotany: Stumbling Toward New Practices and Paradigms*, MASA Journal, Spring 2000, Volume 16(1), 2000, 1-13.

⁵ C. M. Cotton, *n. d.*, 2.

⁶ Gary J. Martin, *Ethnobotany: A Methods Manual*, Chapman and Hill, London, 1995.

Главна подручја етноботаничких истраживања	
ПОЉЕ	ГЛАВНЕ ОБЛАСТИ ИСТРАЖИВАЊА
<i>Етноекологија</i>	Традиционална сазнања о биљној фенологији, адаптацији и интеракцијама са другим организмима; природа и утицај традицијског биљног менаџмента на природну средину.
<i>Традиционална агркултура</i>	Традиционална знања о варијететима гајених биљака и пољопривредним ресурсима.
<i>Когнитивна етноботаника</i>	Традиционално схватање природног света (кроз анализу симболизма у ритуалима и митовима) и њихове еколошке последице; организација система сазнања (кроз етно-таксономске студије).
<i>Материјална култура</i>	Традиционална сазнања и употреба биљака и биљних продуката у уметности и технологији.
<i>Традиционална фитохемија</i>	Традиционална сазнања и употреба биљака за добијање биљних хемикалија (контрола штеточина, медицина).
<i>Палеоетноботаника</i>	Истраживања интеракције хумане популације и биљака у прошлости, заснована на археоботаничким остацима.

Ове етноботаничке студије, са својим теоријама, техникама, односно методама, данас су установљене дисциплине које су веома значајне за разна истраживања и пројекте. На пример, етнофармаколошко истраживање традиционалне биљне фармакопеје базира се на помоћи антрополошке, односно медицинске процене етномедицинског система, биљне таксономије од стране ботаничара, лингвистичке технике ради етнотаксономије и етимологије и, на крају, аналитичке експертизе фитохемичара и фармаколога.

Међутим, истраживања традиционалног знања су, нажалост, прожета великим потешкоћама, јер културне и лингвистичке разлике између западних истраживача и локалних учесника доводе до великих неспоразума од којих неки нису ни до данас решени. Због тога је битно да модерно истраживање традиционалног еколошког знања води ка што бољем разумевању и прихватању вредности локалног знања.

Етнонаучно* сазнање је до сада било описивано бројним изразима, од којих је сваки био интерпретиран на помало другачији начин. Због тога су научници исковали одређени број термина којима традицијско знање описују модерном западном терминологијом .

---

* Ethnoscience, ethnoscientific fields, knowlegde – термин којим су обухваћене научне области као што су етномедицина, етнотаксономија, етноекологија и сл.

Модерна терминологија која описује етнонаучно сазнање	
Indigenous technical knowledge (ITK)	<i>Домородачко техничко сазнање (ДТС)</i> – Односи се, пре свега, на техничка знања која поседују традиционални сељаци и укључује знања о методама које се односе на погодне комбинације гајених биљака (кукуруз и пасуљ), на употребу биљних отрова у контроли штеточина, као што укључује и примену различитих метода у припреми хране. У овом смислу, ДТС се у суштини може сматрати збирком информација која може бити екстракована и примењена изван оригиналног културног контекста.
Indigenous agricultural knowledge (IAK)	<i>Домородачко пољопривредно сазнање (ДПС)</i> – Укључује не само релевантно ДТС, него и све форме домородачког сазнања које су значајна за пољопривреду, укључујући методе гајења житарица и гајење стокe. Овај термин наглашава улогу домородачких покушаја, иновација и експеримената са циљем успешнијег гајења нечега и, за разлику од ДТС, овде је битан значај утицаја локалне космологије у обликовању и развоју локалног сазнања.
Traditional ecological knowledge (TEK)	<i>Традиционално еколошко сазнање (ТЕС)</i> – Обухвата тотално еколошко сазнање и домородачких и традиционалних народа. Као и ДПС, и ТЕК покушава да прихвати утицај локалног схватања околине на природу и развој локалног сазнања.
Rural People’s knowledge (RPK)	<i>Сазнања сеоског становништва (ССС)</i> – Овај појам је сличан ДПС-у и користи се углавном у односу на сазнања које поседују традиционални фармери. Међутим, он је проширен и укључује како домородачке, тако и традиционалне народе, и прихвата утицај социјалне структуре и институционе организације на стварање и дистрибуцију сазнања унутар датог друштва.
Traditional botanical knowledge (TBK)	<i>Традиционално ботаничко сазнање (ТБС)</i> – Дефинисано је као тотално ботаничко сазнање које поседује било које неиндустријско друштво и укључује све утилитарне еколошке и сазнајне аспекте о употреби биљака и вегетацијском менаџменту. Овај појам, према томе, обухвата све типове сазнања који су већ дати, укључујући заинтересованост за идентификацију, прераду и биљни менаџмент. Ово сазнање се посматра у оквиру оригиналног духовног и социјалног контекста.
Integrated knowledge system (IKS)	<i>Интегрисани систем сазнања (ИСС)</i> – Подразумева синергистичку интеграцију традиционалног и западног сазнања, односно ТБС са емпиријским западним сазнањем – како у области природних, тако и у области друштвених наука.

Једна од главних препрека у етноботаничком истраживању лежи у проблему да се направи и појасни разлика између етноботаничких доказа и традиционалног знања. Због тога је најбитније да се сваки етноботанички доказ озбиљно проучи унутар еколошког и социо-културног контекста.

Данас у науци постоје три главна приступа у проучавању ТБС-а :

- 1) *економски* или *утилитарни* приступ бави се питањима коришћења разних биљака а у већини случајева се начин коришћења научно анализира;
- 2) *когнитивна* или *социо-културна* анализа бави се опажањима биљака од стране различитих народа и истражује колико на запажање биљака у природи утичу духовна убеђења и други социо-културни елементи;
- 3) *еколошка* и *културно-еколошка* анализа испитује колико менаџмент и експлоатација биљака утичу на локанлу средину или је под утицајем локалне средине.

Методе у етноботаници

Када су амерички ботаничари пред крај XIX века увели научну егзактност у етнологска истраживања, етноботаника је убрзо након тога повећала своја поља интересовања, а самим тим и обогатила методологију науке.

Данас зато постоји велики број софистицираних техника које се користе ради бољег истраживања међусобног односа људи и биљака. Колико је етноботаника мултидисциплинарна, толико су и њене методе специфичне.

Методологија се базира на биолошким и друштвеним сазнањима, укључујући дисциплине, односно технике економије, лингвистике, екологије, антропологије, фармакогнозије. Етноботаничко истраживање *традиционалног ботаничког сазнања* зависи, пре свега, од антрополошких и ботаничких методологија. Међутим, лингвистичке технике или неке друге симболичке анализе пружају нам доказе при проучавању света природе, виђеном очима различитих култура, док су археолошке методе најбитније за проучавање историје и праисторије народа.

Антрополошке методе

Антрополошке методе које се користе при етноботаничким истраживањима односе се, пре свега, на дугорочне пројекте. Током оваквих пројеката истраживач сакупља информације служећи се квалитативним и квантитативним методама, али најчешће комбинује оба приступа, како би био сигуран да ће обезбедити највише података. Етноботаничари на терену користе четири основне интервјуа:

- 1) Отворено-затворени (*open-ended*) и полуструктурирани (*semi structured*) интервјуи припадају квалитативном приступу. Ова група питања углавном захтева широке одговоре на серију општих питања, од којих су

нека била унапред припремљена, а друга су искрсла у току разговора. Продубљени интервјуи се могу одржавати са локалним експертом или кључним информатором, особом која има дубока сазнања о посебном аспекту локалне културе.

- 2) Структуриране технике (*structured*) и упитници (*questionaries*) користе се при квантитативним анализама. Питања из ове групе су, такође, општа питања и упућена су групи одабраних информаната. Ови формални одговори, који припадају квантитативној методи, могу бити анализирани уз коришћење различитих статистичких метода, без кодирања или категоризације одговора, што је супротно првој групи питања.⁷

Међутим, неовисно од тога који интервју-метод користимо ради добијања етноботаничких информација, истраживач мора да изазове одговоре код свог саговорника. Најчешће су коришћени визуелни и други стимулуси да би се изазвали одговори. Ови стимулуси се могу обезбедити свежим материјалом, *in situ*, скоро убраним биљкама или фотографијама. Током истраживања, коришћени су различити услови да би се одговарајући стимулуси показали партиципанту. Он може бити презентован формално – за време неке дискусије, или пак неформално – за време неке шетње по шуми, пољу или пијаци. У последње време се показало да систематични приступ има растућу популарност међу истраживачима и да су, захваљујући њему, настала многа друга истраживања.

Овај специјални антрополошки метод, тзв. *измамљујући метод* (*elicit method*), може имати значајан ефекат на сакупљене податке,⁸ при чему је веома битно да технике буду стандардизоване, како би се прикупљене информације могле анализирати компаративном методом.

Поред структуралних интервјуа и анкета, научници су развили велики број *аналитичких оруђа*, не само да би допринели развоју квантификације и међуверификације, већ да би и на тај начин изабрали локалне учеснике за поједине пројекте.⁹ Најчешћа квантификација етноботаничких података допушта да локални значај одређених биљних врста буде процењен на основу бројних нумеричких регистара, од којих су неки базирани на једноставном изражавању информаната који користе одређену биљну врсту и обављају поједине делатности.

Међутим, друге вредности су прорачунате на основу специфичних података.

---

⁷ G. Martin, *n. d.*, 96-97.

⁸ R. F. Ellen, *Modes of subsistence: hunting and gathering to agriculture and pastoralism*, in: Indog T (ed.) *Companion Encyclopaedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*, Routledge, London 1993.

⁹ C. M. Cotton, *n. d.*, 91-95.

Ови регистри су прорачунати на основу података који су сакупљени захваљујући специфичним техникама, односно аналитичким оруђем које је коришћено у квантификацији и верификацији.

Квантификација врста од локалног значаја	
Слободна листа	Информанти би требало да наведу било који организам који могу да користе за било коју намену. Најзначајнији организам спомињаће највећи број информаната, и самим тим, биће приоритетан на свакој листи.
Приоритетно рангирање	То је листа бројних предмета и организама, формирана по критеријуму личног приоритета.
Директно матрично рангирање	Ово је комплекснија верзија рангирања од приоритетног.
Преглед на основу употребљивости	Информант по трансекту вегетације мора да идентификује биљку и њену примену.
Верификација података	
Релативна употребна вредност	Добија се на основу података из прегледа употребљивости.
Парни (тријадни) тестови	Објекти се приказују у различитим комбинацијама, а циљ је да се добије конзистентност индивидуалног одговора саговорника.
Индекс сагласности	Пореди нивое слагања између различитих информаната и обезбеђује укупан редослед, заснован на поузданости информанта.
Коришћење вишеструке криве	Засновано је на принципу криве површине врсте, а представља погодан метод за процену броја информаната, ради добијања комплетних и репрезентативних података у оквиру дате заједнице.

Лингвистичке методе

Различите лингвистичке и експерименталне технике биле су примењене у расветљавању ботаничких идентитета датих артефаката, као и медицинских и других биљака описаних у старим текстовима. Међутим, анализа самог језика значајно доприноси упознавању ТБС-а. Етнотаксономске студије указују на то да значајне корелације могу постојати између *лингвистичке структуре* и *биљних имена и ознака* и културног значаја те биљке, док језичка реконструкција може да се покаже корисном у идентификацији биљака именованих у старим текстовима.

Поред симболичке анализе, постоји и *емпиријска анализа*, која нам служи да бисмо разумели традиционалну митологију као извор за етноботаничке информације.

Поље етнотаксономије, односно истраживање традиционалног система класификације, веома је битно за етноботаничаре. Наиме, научници током истраживања сакупљају две врсте података: *нумерички докази* – који се добијају техникама групних сортирања и *језички докази* – који представљају имена биљака.

У анализи биљних имена, идентификација структуралних облика – суфикса, префикса или корена речи, много значи у разумевању појединих речи.

Један од тих начина укључује и *когнате* (варијације исте речи које се односе на исти објекат). Компаративном анализом ових варијанти лингвисти могу да открију изворни облик те речи, из кога су развијени сви садашњи појмови, а све то има бројне импликације у палеоетноботаничким студијама.¹⁰

Ботаничке методе

Колекција биљних врста представља интегрални део сваког етноботаничког истраживања, за стварање тзв. *voucher specimens*-а (сталан биљни материјал) и за истраживања која захтевају хемијске и молекуларне анализе биљног материјала.

Међутим, прецизна ботаничка идентификација представља најважнији део ових истраживања и због тога је помоћ биљног таксонома је у овом случају неопходна.

Поред тога што хербаријум научницима омогућава да се обави идентификација биљака по повратку са терена, колекција осушених и пресованих биљака нам користи и као стимулус у интервју техникама које смо већ споменули. Прецизна биљна идентификација подразумева идентификацију, номенклатуру и класификацију биљних врста.

Захваљујући бројним анализама, данас можемо утврдити место појединих биљака у еволуционом низу, што је за студије етноекологије од великог значаја.

Специјалне етноботаничке методе

Поменуте опште методе, које се користе за сакупљање података из етноботанике или палеоботанике, не могу да се примене и на специфичне типове етноботаничких истраживања. Тако, студије усмерене на откриће нових биолошких активних биљних хемикалија захтевају додатне аналитичке технике фитохемије или фармакогнозије, док економска евалуација тропских

---

¹⁰ Haewenhydele Biggam, *An Anglo-Saxon medical plant*, Poster presentation, Botanical Society of Scotland, "People and Plant" symposium, September 1993.

шума може да укључи и етнографске студије... Зато постоје специјалне методе које се користе у етноботаничким студијама, базиране на академским и практичним сазнањима.

* * *

Језици и лингвистика – Лингвистичке технике нам служе у разним областима, између осталог – у идентификацији биљних врста из старијих историјских текстова, у анализи биљних имена и слично.

Историја уметности – Аналитичке технике нам помажу у осветљавању идентитета и значаја биљака представљених у модерној и праисторијској уметности.

Пољопривреда – Разумевање науке о усевима и науке о земљишту може да буде корисно у анализи и процени локалних житарица и традиционалних поступака гајења.

Екологија – Методе које су у овој науци примењене, могу бити искоришћене у оцени вредности традиционалних начина управљања биолошким ресурсима.

Фитохемија – Методе биљне анализе могу бити корисне у испитивању фитохемијске природе биљака које се традиционално користе, како у разумевању хемије биљака, тако и у процени традиционалне методе прераде биљака.

Фармакогнозија – Методе коришћени у испитивању биоактивних екстаката биљака непроцењиви су у изучавању традиционалних медицинских система, посебно тамо где ови подаци треба да буду примењени у пракси.

Молекуларна биологија – Молекуларне технике могу да буду корисне у многим областима; на пример у идентификацији садашњих биљака и фосилизованог материјала, испитивању генетичких последица традиционог биљног менаџмента итд.

Примењена антропологија – Укључује економску антропологију и развојну антропологију. Док методе коришћене у економској антропологији могу бити корисне за стварање развојних опција, методе коришћене у развојној антропологији могу бити корисне у примени етноботаничких података у савременим развојним проблемима.

Економија природне средине – Методе које се овде користе потребне су да би се обезбедила прецизна процена етноботанике, базирана на развојним стратегијама.

Етичка анализа и закон – Методе из ове области су битни за развој механизма заштите власника ТБС-а и обезбеђују подједнаке дистрибуције профита базираних на етноботаничком развоју.

Комуникација и едукација – За будући успех етноботаничких истраживања и њихову примену у промоцији биолошке и културне различитости, јесте пружање информација о локалном и глобалном значају ТБС-а.

Примена етноботаничких истраживања

У последње време нагло се развила свест о практичним и друштвеним вредностима традиционалног знања. Примењена етноботаника је примарно повезана са значајем ТБС-а и зато потенцијал примењене етноботанике данас делимо на две главне области – *економски развој* и *очување ресурса*.

Корист ових истраживања може да буде релевантна на *локалном, националном* и *глобалном* нивоу.

Национална и глобална корист	Локална корист
<i>Економски развој</i>	
Етно усмерено прикупљање узорака ради истраживања биодиверзитета	Стварање прихода из обновљивих биљних извора; одржање и побољшање метода производње који су у сагласности са локалним условима средине
<i>Конзервација ресурса</i>	
Конзервација станишта ради очувања биодиверзитета и њихове службе; очување диверзитета гермплазми ради комерцијалног програма оплемењивања биљака	Очување и препознавање локалног знања које је круцијално за културно преживљавање; конзервација живог света и станишта која су од круцијалног значаја за културно преживљавање

Ових година је значајно проширен интерес за традиционално познавање биљака а концепт примењивања традиционалних метода биљног менаџмента у програмима очувања постао је, такође, веома значајан.

Као резултат ових развоја, данас постоје три главне области које су привукле међународни интерес за етноботаничке податке:

- 1) Идентификација нових биљних продуката са потенцијалним комерцијалним вредностима,
- 2) Примена традиционалних метода у заштити угрожених врста и осетљивих станишта,

3) Очување бројних старих сорти биљака за будуће програме укрштања и оплемењивања.¹¹

Док спољна добит из етнолошких сазнања може највише да лежи у комерцијалним потенцијалима, односно у развоју природних производа и конзервацији потенцијално значајних ресурса, локална корист укључује развој стратегије за одрживи економски раст, конзервацију ТБС-а и културно преживљавање традиционалних народа.

Последњих година, велики број етнолошких пројеката био је усмерен према користи локалних заједница. Овакви пројекти се базирају на традиционалној фармакопеји, развоју и побољшању управљања стаништем, стицању нових локалних еколошких сазнања, заштити биокултурног диверзитета.

Такви пројекти су рађени под покровитељством организација као што су WWF, Royal Botanical Garden, Kew, People and Plant, UNESCO.

Веома је значајно напоменути да UNESCO тренутно има три велика програма која се баве проблемима традиционалног сазнања:

- 1) Одељење за културну политику и интеркултурни дијалог,
- 2) Одељење нематеријалног културног наслеђа,
- 3) Систем локалног и домородачког сазнања.

Систем локалног и домородачког сазнања (LINKS) је пројекат који је UNESCO започео 2002. године са циљем да се помогне локалним и домородачким народима у очувању њиховог биокултурног диверзитета, у борби против сиромаштва и у признавању њиховог права на заштиту традиционалног еколошког сазнања.¹²

Једна од области истраживања примењене етноботанике, која је привукла значајну пажњу последњих година, јесте обезбеђење адекватне здравствене заштите сеоске популације.

* * *

Данас су основне и постдипломске студије присутне на готово свим континентима. Највећи број универзитета на којима се одржава настава из етноботанике налази се у САД-у и Великој Британији, али последњих година можемо уочити пораст курсева из ове области и у Кини, на Тајланду, у Малезији, у Кенији итд.

Постоје три типа програма и курсева на којима се изучава ова дисциплина, а то су пре свега:

---

¹¹ C. M. Cotton, *n. d.*, 314-324.

¹² UN, International Workshop on traditional Knowledge, *Local & Indigenous Knowledge of the Natural World*; Panama City 21-23 September 2005.

- 1) уводни курс на основним судијама антропологије, ботанике, медицине, пољопривреде,
- 2) двогодишњи или једногодишњи магистарски програм и
- 3) краћи специјалистички курсеви – од 7 дана до 3 месеца.

У зависности од факултета, односно предавача, курсеви се разликују по броју часова и заступљености одређених дисциплина. Међутим, на већини факултета одржавају се предавања из следећих предмета: *увод у етноботанику, локална етноботаника, ботаника, културна антропологија, еколошка антропологија, медицинска антропологија, екологија, етноекологија, когнитивна лингвистика, конзервација и одрживи развој, медицинска етноботаника, процена и иновација, етика и право, комуникација и решавање конфликта, образовање, језици (у зависности од теренских истраживања), методологија и компјутерске вештине*.¹³

Сви наведени предмети, поред теоријског дела, имају обавезну теренску праксу која на већини факултета не траје мање од два месеца.

Закључак

Биљни свет је одувек представљао непресушни извор материјала различитог карактера и различитих улога у природи, али је одувек био и од непроцењиве користи за човека. Улога биљака у животима наших предака подједнако је била важна у религији, материјалној култури, исхрани, као и у лечењу.¹⁴

Сматра се да почеци етноботаничких истраживања, гледано кроз временску призму, сматра се да „припадају“ првим истраживачима и авантуристима старог континента. Они су били први који су са својих путовања доносили податке о коришћењу биљака код домородачког становништва. Међутим, XIX век доноси прецизност, озбиљност и тачност у истраживачком раду. Године 1873. први пут је у научним круговима употребљен термин „домородачка ботаника“, а неколико година касније, 1896. године уводи се нови термин, а тиме и дефиниција етноботанике.

Током XX века нагло почиње да расте интересовање за етноботанику, а научнике, поред коришћења биљака, занима и начин на који људи запажају и њима управљају, као и међусобни однос људске заједнице и биљака од којих она зависи.

Данашња модерна наука – тј. медицина, фармација, ботаника, етнологија, удруженим снагама покушавају да у окриљу једне научне дисциплине, етноботанике, изуче интеракцију локалног становништва са

---

¹³ <http://peopleandplants.org/regions/teachingwp.htm>

¹⁴ Richard Evans Schultes, Albert Hofmann, *Plants of the gods: their sacred, healing, and hallucinogenic powers*, Healing Arts Press, Rochester, Vermont 1992, 16.

природним окружењем, превасходно са биљкама, како би пронашли неке нове изворе за стварање лекова, хране и разних других материјала који могу да помогну данашњем човечанству.

Најважнија и основна карика ове дисциплине је, у ствари, ботаничко знање традиционалних народа. Генерације биолога и антрополога покушавају да проуче разне аспекте „етноистраживачког знања“ и труде се да на најбољи могући начин направе и појасне разлику између етноботаничких доказа и традиционалног знања.

Зато данас у овој науци постоје три главна поља у проучавању традиционалног ботаничког сазнања: утилитарни, когнитивни и еколошки приступ. Проучавање ТБС-а, базира се, пре свега, на покушају да се разуме традиционално коришћење биљака, како би – у сарадњи са научним знањем западне цивилизације – лакше сакупили и чували етноботаничке доказе које би, захваљујући интеграцији ових система, реализовали у разним пројектима.

Циљеви оваквих пројеката су: обезбеђивање руралног развоја и очувања традиционалних култура, заштита и очување биодиверзитета, уједно и помоћ западној науци у проналаску нових сировина које су од непроцењиве важности за овај свет.

Етноботаника је наука у повоју и може пуно да пружи данашњем човечанству, како у проучавању наше прошлости, тако и у очувању њених трагова у многим традицијским друштвима. Наш задатак је да, у сарадњи са локалним популацијама широм света, сачувамо драгоцене етноботанички материјал, како бисмо покушали да помогнемо данашњем човеку у његовој непрекидној борби за здравље, време, живот.

Ivana Grubišić

Ethnobotany – a New Discipline*

Key words: ethnoecology, anthropology, traditional botanical lore, ethnobotany, applied ethnobotany.

The beginnings of ethnobotanical investigations, viewed through the prism of time, are deemed to belong to the first explorers and adventurers of the Old Continent. They were the first to bring, from their voyages, the information about use of plants in native populations. However, the 19th century brings the precision, scrutiny and accuracy in research. It was in 1873 that the term “aboriginal botany” was used the first time in academia, and only a few years later the new term “ethnobotany” was introduced and defined.

In the course of the twentieth century the interest in ethnobotany begins to rise rapidly and the scientists, besides in the use of plants, are also interested in the manner in which people notice and manage them, as well as in the mutual relation between the human community and plants which they depend on.

The major basic focus of this discipline is actually the botanical lore of traditional indigenous peoples. Generations of biologists and anthropologists are trying to learn and study various aspects of the “ethno-scientific knowledge”, and to establish and explain the difference between ethnobotanical evidence and the traditional knowledge. Therefore, there are nowadays three main approaches in the study of traditional botanical knowledge: utilitarian, cognitive, and ecological approaches. The study of TBK is primarily based on the attempt to understand the traditional use of plants so that in co-operation with scientific knowledge of the Western civilisation we could more easily collect and keep the ethnobotanical facts to be realised in various projects as a result of the integration of these systems.

The goals of such projects is to secure the rural development and preservation of traditional cultures, as well as the protection of biodiversity while also helping the Western science in discovering new drugs and raw materials invaluable to this world.

---

* Translated by the author.

Ethnobotany is the science in its infancy but it can offer much to the modern mankind, both in the study of our past and in preservation of its traces in many traditional societies. Our task is to preserve – in co-operation with local populations throughout the world – the precious ethnobotanical material and to make attempts to help the modern man in the eternal struggle for health, time, and life.